

Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları

Selçuk İpek*
İlknur Kaynar**

Özet

Bir vergi sisteminin istenilen başarıyı gösterebilmesi için vergi uyum düzeyinin yüksek olması önemlidir. Vergi uyumu, bir çok faktörün yanında demografik faktörlerden de etkilenmektedir.

Bu çalışmada demografik faktörlerin vergi uyumu açısından önemine değinilmektedir. Çalışmada demografik faktörler; yaş, medeni durum, cinsiyet, aile yapısı ve eğitim durumları itibarıyla incelenmiştir. Yapılan anket çalışması sonucunda da demografik faktörlerin vergi uyumu açısından önemli olduğu ve mükelleflerin vergiye yaklaşımlarında farklılıklara neden olabildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Uyumunu, Demografik Faktörler

The Effects of Demographic Factors on Tax Compliance: The Results of A Survey

Abstract

High tax compliance level is important for a successful tax system. Tax compliance is effected by a lot of factors. Also demographic factors effect the tax compliance.

In this study, we mention the importance of demographic factors. The demographic factors like age, marital status, sex, family structure and education level are examining in this study. As the result of the survey shows; demographic factors are important to the taxpayers compliance to taxes and it causes differences in taxpayers approach to the taxes.

Key Words: Tax Compliance, Demographic Factors

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Maliye Bölümü, Yrd.Doç.Dr. selcukipek@comu.edu.tr

**Bilim Uzmanı. ikaynar@gmail.com

JEL Classification Code: H:Public Economics, H2: Taxation, Subsidies and Revenue, H26:Tax Compliance.

Giriş

Vergilemede etkinliğe ulaşabilmek için, verginin gözönünde bulundurulması gereken en önemli özelliklerinden bir tanesi, insan unsuruyla etkileşim içinde olan sosyal bir olgu olmasıdır. Vergi sisteminin mali anlamda başarılı olması ve vergi gelirlerini arttırabilmesi için yükümlülerin vergiye uyumlarının yükseltilmesi, başka bir anlatımla, vergiye yaklaşımlarının olumlu olması son derece önemlidir. Çünkü yükümlüler açısından vergiler karşılıksız ve zorunlu bir ödeme şeklinde olduğu için, bir yük olarak algılanmakta ve fedakarlıkta buldukları hissini uyandırmaktadır. Ancak, verginin yükümlüler açısından oluşturduğu bu yük ve fedakarlığa katlanma hissi her bir yükümlü için farklı olabilmektedir. Bu nedenle, bu farklılığa sebep olan etkenlerin araştırılması vergi uyumunun sağlanması için son derece önemlidir.

Yükümlülerin vergiye yaklaşımları üzerinde etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar bireyin kişisel birtakım özellikleri olabileceği gibi, ülkenin sosyal, siyasal, ekonomik ve mali özellikleriyle de yakından ilişkili olgulardır. Çünkü birey bir taraftan çevresindeki değişkenlerden etkilenirken, diğer taraftan da bu değişkenleri etkilemektedir. Bu nedenle, yükümlülerin vergi uyumları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve bu doğrultuda birtakım düzenlemelerin yapılması son derece önemlidir.

Yapılan bu çalışmada bireyin demografik özelliklerinin vergi uyumu üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Çünkü kimi demografik özelliklerin toplumsal yapının kurallarının belirlenmesinde ve birey davranışları üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu bağlamda bireyin kişisel özellikleri, vergi uyumu üzerinde de etkin bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada ilk olarak vergi uyumu ve demografik faktörlere ilişkin teorik bilgiler verilecek, daha sonra yapılan bir anket çalışması ve sonuçları üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

1.Vergi Uyumu ve Demografik Faktörler

Vergi uyumu genel olarak, vergisel yükümlülüklerin doğru olarak yerine getirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu durumda vergi uyumunun; vergiye tabi gelirin doğru olarak beyan edilmesi, gelir düzeltmeleri, yapılan harcamalar, vergi muafiyetleri ve vergi kredileri gibi vergiden düşülmesi gereken unsurların doğru olması, vergi beyannamesinin zamanında doldurulması ve vergi yükümlülüğünün doğru olarak hesaplanması şeklinde çeşitli unsurlarının olduğu söylenebilir (Roth vd., 1989:20).

Dünyadaki bütün ülkeler açısından vergileme konusunda en önemli uğraşlardan biri vergi uyumsuzluğunun tanımlanması, açıklanması ve azaltılması için gerekli yöntemlerin bulunmasıdır (Andreoni vd., 1998: 818). Ancak vergi uyumu konusunda mevcut sorunlara çözüm bulmak için sorunların bilinmesi yani vergi uyumunu etkileyen faktörlerin tespit edilmesi gerekir.

Vergi uyumunu açıklayan iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan birincisi rasyonel tercih yaklaşımı, diğeri de ahlaki duygular yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır (Aktan, 2006: 126). Allingham ve Sandmo (1972) tarafından ortaya konulan rasyonel tercih yaklaşımına göre mükelleflerin vergi kaçırma şeklinde vergi uyumsuzluğu sergilemelerine neden olan faktörler; gelir düzeyi, denetim oranı,

cezaların boyutu ve etkinliği gibi ekonomik faktörlerdir. Ancak bu yaklaşım, vergi kaçırmayı sadece ekonomik fayda maliyet analiziyle ele aldığından ve diğer faktörleri dışarıda tuttuğundan eleştirilmektedir (Edlund ve Aberg, 2002: 203).

Vergi uyumu açısından ekonomik yaklaşım geçerli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Çünkü kişisel çıkarlar dışında diğer bazı faktörler de vergi uyumunu etkilemektedir (Wenzel,2005:491, Edlund ve Aberg, 2002: 203). Ahlaki duygular yaklaşımı da denilen bu yaklaşıma göre vergi uyumu ekonomik faktörlerin yanında psikolojik, idari, siyasi, hukuki, sosyolojik, demografik vb. birçok faktörden etkilenmektedir (Aktan, 2006:130).

Görüldüğü gibi, vergi uyumunun bazı araştırmacılar tarafından, sadece vergi yaptırımlarının derecesi bağlamında ele alınmasına rağmen, birçok araştırmacıya göre, vergi uyumunu sadece yaptırımın derecesiyle açıklamak doğru bir yaklaşım değildir. Birçok faktör bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, vergi uyumu karmaşık bir davranışsal meseledir ve konuyu araştırmak için bir çok yöntem ve veri kaynağı kullanmak gerekir (Torgler, 2004:17).

Bireylerin davranışları, mevcut sosyal yapı tarafından şekillenirken diğer taraftan da birey bu sosyal yapıyı şekillendirmektedir. Bu karşılıklı etkileşim bazında bireyin yaşı, medeni durumu, cinsiyeti, aile yapısı, eğitim düzeyi gibi demografik özelliklerinin vergi uyumu üzerinde etkili olduğu söylenebilir (Blumenthal ve Slemrod, 1982; Richardson, 2006:152). O halde vergi uyumu açısından demografik faktörlerin olası etkilerinin ne yönde olduğunun bilinmesi ve incelenmesi gerekmektedir (Tunçer, 2002:85). Çalışmamızda demografik faktörler; yaş, medeni durum, cinsiyet, aile yapısı ve eğitim unsurları açısından ele alınacaktır.

i-Yaş: Yaş ve vergi uyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda pozitif ve negatif yönde ilişkiler bulunmuştur. Bazı çalışmalarda gençlerin, bazılarında da yaşlıların vergi uyumsuzluğu (kaçakçılık) sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Ancak çalışmaların çoğu gençlerin daha fazla vergi uyumsuzluğu sergilediği yönündedir. Spicer ve Lundstedt (1976), Vogel (1974), Orviska ve Hudson (2002), Mason ve Calvin (1978), Baldry (1987), Ritsema vd. (2003), Wahlund (1992), Clotfelter (1983), Feinstein (1991), Tittle (1980), Witte ve Woodbury (1985), Hanno ve Violette (1996), Dubin ve Wilde, (1988) ve Slemrod (1984), Keenan ve Dean (1980), Richard ve Tittle (1981), Warneryd ve Walerud (1982), Groenland ve Van Veldhoven (1983), Thurman ve diğerleri (1984)'nin çalışmalarında yaş ve vergi uyumu arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur (Bkz.Richardson, 2006, Saraçoğlu, 2008:17-18, Saruç, 2003:161). Torgler ve Schneider (2004:8) de yaşlı insanların topluma daha bağlı olduklarını ve bu yüzden yaş ve vergi uyumu arasında pozitif ilişki olduğunu belirtmektedir. Wallschutzky (1984)'nin çalışmasında ise yaşlıların vergi uyumunun daha düşük olduğu ve vergi kaçırmaya daha meyilli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada önemli olan husus insanların yaşlandıkça mı daha fazla vergi kaçırdıkları yoksa yeni neslin eskisine göre daha fazla mı vergi kaçırdığı konusudur. Bunun için zaman içine yayılmış kişisel düzeyde veriye ihtiyaç vardır ve böyle bir çalışma henüz gerçekleştirilmemiştir (Saruç, 2003:161).

Yaş unsurunun vergi uyumu üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik yapılan bazı araştırmalara göre, genç yaştaki yükümlüler, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketmek ya da tüketime yönelik kısa vadeli tasarruflara ayırmak durumundadırlar. Özellikle, yaş sınıflamasında 25-30 yaşlarındaki kişilerin henüz yüksek bir gelire sahip olmamaları yanında bir aile kurmak ve daha yüksek bir hayat standardına sahip

olmak istemeleri, devletin vergi taleplerine tam bir isteksizlikle karşı durabileceklerini belirtilmektedir (Şenyüz, 1995:47). Ayrıca bu yaşlardaki insanların risk alma konusunda daha cesur olmaları diğer bir etken olarak belirtilmektedir. Bununla birlikte, 55 yaş üzeri insanların mali konularda daha tutucu olmaları gibi nedenlerden dolayı, bu yükümlülerin hem harcamaların, hem de vergilerin kısılmasını istemeleri sonucu da ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda ise, tam tersi bir yaklaşımla genç yükümlülere göre, 55 yaş ve üzeri yükümlüler vergi konusunda daha isteksiz olabilirler (User, 1992:42).

ii: Medeni Durum: Bireylerin medeni durumu da vergiye bakışları üzerinde etkili olabilmektedir. Bekar bir kişinin elde ettiği geliri kendisine yetebilecekken, medeni halin değişmesi halinde gelire duyulan ihtiyaç artabilir. Bu durum ise, yükümlülerin subjektif vergi yükünü daha fazla hissetmelerine neden olabilecektir. Bu bakış açısıyla, bekar olan yükümlülerin evli olanlara göre vergi uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak konunun diğer bir boyutu ise, bekarların riski göze alabilme, hayatla ilgili beklentilerinin henüz yerine gelmemiş olması ve yeterince gelir elde edemiyor olması gibi faktörler göz önüne alındığında, bekarların evlilere göre daha fazla vergi kaçırabilecekleri da söylenebilir (Çoban, 2004:49).

Medeni durumun vergi uyumuna etkisi konusunda yapılan bazı çalışmalarda (Crane ve Nourzad (1990) ve Feinstein (1991)) evlilerin bekarlara göre vergi uyumunun daha düşük olduğu bulunmuş, bazı çalışmalarda da (Slemrod (1985) ve Crane Nourzad (1992)) anlamlı bir sonuç elde edilememiştir (Saruç, 2003:161). Orviska ve Hudson (2002)'un çalışmasında ise medeni durum ile vergi uyumu arasında çok önemli bir ilişki bulunamamıştır. Torgler ve Schneider (2004:9) bu konuda evlilerin sosyal çevrelerinin daha güçlü olması dolayısıyla bekarlara göre daha yüksek vergi uyumu sergileyeceklerini ileri sürmektedirler.

iii-Cinsiyet: Vergi uyumu konusunda kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ilk kez ortaya koymayı amaçlayan çalışma, Jackson ve Milliron tarafından 1986 yılında yapılmıştır. Ayrıca Bardley, 1987 yılında yaptığı çalışmada, kadınların, vergi değişiklikleri karşısında, erkeklere oranla daha itaatkar davrandıklarını bulmuştur. Jackson ve Jaouen, 1989 yılında yaptıkları çalışmada, vergi cezaları ile vicdan azapları arasında algılama düzeyini karşılaştırmış ve kadınların vicdanlarında duyacakları ıstırapın yasal vergi cezalarının daha üstünde tuttukları sonucuna ulaşmıştır (Çoban, 2004:47). Ayrıca kadınların risk alma konusunda kendilerine güvenlerinin erkeklere göre daha az olduğu da belirtilmektedir (Torgler ve Schneider, 2004:8).

Yapılan çalışmalarda elde edilen bulguların genel yargı oluşturmak bakımından yetersiz olduğu söylenebilir (Çiçek, 2006:67). Zaten son dönemlerde yapılan anket çalışmalarında cinsiyet farklılığı ile vergi uyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun nedeni kadınların daha fazla çalışmaya başlaması gibi toplumsal değişimler dolayısıyla cinsiyet etkisinin rolünün azalması olarak gösterilmektedir (Saruç, 2003:161).

iv-Aile Yapısı: Yükümlünün vergiye karşı nasıl bir davranış göstereceği ailedeki birey başına düşen gelirle de yakın ilişkilidir (Şenyüz, 1995:30). Aynı gelir düzeyinde iki yükümlü düşünüldüğünde aile ölçeği büyük olanla aile ölçeği küçük olan arasında vergi yükünün eşit olacağı söylenemez. Çünkü geniş aile ölçeğine sahip yükümlünün harcanabilir geliri daha fazla birey tarafından paylaşılacak ve

vergi ödemek için gelirinden ayıracağı pay azalacaktır. Bu nedenle aile ölçeği geniş olan yükümlünün ödeme gücü daha düşük olacaktır (Aktaş, 1993:32).

Bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı fazla olan bir vergi yükümlüsü kendisine nazaran daha az sayıda kişiye bakan birisiyle aynı vergi diliminde bulunmalarına rağmen, taşıdıkları yük aynı olmamakta ve tepkileri de farklılaşmaktadır. Tek başına yaşayan ve yeterli gelire sahip olan bir bireyin daha sonra evlenip çocuk sahibi olması durumunda, daha önce yeterli olan gelirinin sonucunda fedakârlık olarak alınmayan vergi anlayışı değişecek ve vergi bir olumsuzluk olarak değerlendirilerek tepki gösterilebilecektir. Burada önemli olan husus toplam gelirden ziyade, fert başına düşen gelirin aile bireylerinin asgari ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığıdır (Çelikkaya, 2002).

v-Eğitim: Genel olarak, eğitim düzeyinin yüksekliğinin vergiye uyumu kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Yükümlünün eğitim düzeyi ile bilgiye ulaşma kapasitesi arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi yüksek olan yükümlünün vergilemeye ilişkin bilgi seviyesi artar. Diğer taraftan, bilgisizlik nedeniyle işlem maliyetleri ortaya çıkabilir. Özellikle yükümlü açısından önemli bir maliyet olan işlem maliyetlerinin düşmesi, yükümlünün vergiye uyumunu kolaylaştırır (Aktan 2006:148). Eğitim düzeyinin düşük olması, bazı yükümlülerin vergiye karşı bir takım olumsuz davranışlarda bulunması için kendini haklı göstermesine neden olur (Carley ve Maxwell, 2006; Şenyüz, 1995). Genel eğitimin yanında mali eğitim de vergi uyumu açısından önemlidir. Bu eğitim çalışmalarında yükümlülerin en çok kullandığı ve benimsediği iletişim araçlarının tercih edilmesi eğitimlerin etkinliğini artıracaktır (Çiçek, 2006:59).

Eğitimin vergi uyumu üzerindeki etkileri konusunda literatürde çok çeşitli araştırma sonuçları elde edilmiştir. Jeyepalan Norhani ve Noor Afza yapmış oldukları çalışmada eğitim ve vergi uyumu arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya çıkarmışlardır (Obed, 2008:32). Ayrıca, eğitim ve vergi uyumu arasında Witte & Woodbury (1985), Song & Yarbrough (1978) ve Wallschutzky (1984) pozitif bir ilişki bulmuştur. Daha eğitilmiş insanlar vergiye daha fazla uyum sağlayabilirlerken, eğitilmiş insanların vergi kaçırma konusunda çok daha rasyonel hareket edebildikleri yani eğitim düzeyi düşük insanlara göre vergi kaçırma yerine vergiden kaçınma becerisini gösterebildikleri ileri sürülmektedir (Richardson, 2006:152). Ancak diğer bazı araştırmacılara göre ise, eğitilmiş kişilerin vergi konuları hakkında daha fazla bilgiye sahip olma olasılıklarının yüksek olması, vergi kaçırma ve kaçınma fırsatlarını daha iyi anlamaları, vergi uyumlarının olumsuz olarak etkilenmesi sonucunu doğurabilmektedir (Torgler ve Schneider, 2004).

Buraya kadar anlatılanlar doğrultusunda vergi uyumunu etkileyen faktörler içinde demografik faktörler ele alınmıştır. Yaş, medeni durum, cinsiyet, aile ölçeği ve eğitim unsurları açısından incelenen demografik faktörlerin gerek teorik anlamda gerekse yapılan çalışmalarda ortaya konulan sonuçlar doğrultusunda vergi uyumu açısından önemli olduğu söylenebilir. Şimdi de söz konusu faktörlerin etkisinin daha somut bir şekilde ortaya konulması amacıyla Çanakkale ilinde yapılan bir anket çalışması ve sonuçları incelenecektir.

2. Anket Çalışmasına İlişkin Genel Bilgiler

Araştırmada örnek kitlenin seçimi için basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Anketin uygulandığı deneklere

kolayca ulaşılabilmesi ve örnek kitlenin merkezde yoğunlaşmış olması nedeniyle, araştırmanın ana kitlesini Çanakkale İli Merkez İlçesi gelir vergisi yükümlüleri içerisinde yer alan ticari kazanç elde eden yükümlüler oluşturmaktadır

Çalışmada tutum, algı ve inanç gibi faktörlerin çeşitli düzeylerini saptamak ve bu konuda yapılan araştırmalarda toplanan verileri analiz etmek üzere geliştirilen ölçek türlerinden biri olan Likert toplama ölçeği (Yükselen, 2006:96) kullanılmıştır. Ankette yükümlülerin sosyal ve demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 soru, Likert ölçekli 31 soru oluşturulmuştur. Analizler uygun istatistik paket programından yararlanılarak yapılmıştır. Faktörler arasındaki ilişkiler Ki-Kare, G testi analizi yardımı ile incelenmiştir.

3. Araştırma Bulguları ve Sonuçları

Yükümlülerin demografik özelliklerinin vergi uyumu üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik olarak yapılan araştırma bulgularına göre Ki-Kare, G testi analizi sonucunda (%5 hata payına göre) sadece anlamlı sonuçlar tablolar halinde gösterilmiştir.

Yaşın vergi uyumu üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik olarak yapılan analiz sonucunda “vergi mevzuatı basit ve anlaşılır değildir” ve “vergi gelirleri kamu tarafından etkin kullanılmamaktadır” sorularında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şıkları birlikte değerlendirildiğinde, özellikle 50 yaş ve üzeri yükümlülerin vergi mevzuatını basit ve anlaşılır bulmadığı tespit edilmiştir. Vergi gelirlerinin kamu tarafından etkin kullanılmadığı yönündeki düşünceye olan inancın ise 30 yaş ve altı yükümlülerde daha yaygın olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Yaşın Vergi Uyumu Üzerine Etkisi

		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam	
Vergi mevzuatı basit ve anlaşılır değildir	30 altı	Sayı 25	39	12	11	1	88	
		% 28,4	44,3	13,6	12,5	1,1	100,0	
	30-39	Sayı 44	68	11	4		127	
		% 34,6	53,5	8,7	3,1		100,0	
	40-49	Sayı 51	45	12	7	1	116	
		% 44,0	38,8	10,3	6,0	,9	100,0	
	50 +	Sayı 37	33	5	1	2	78	
		% 47,4	42,3	6,4	1,3	2,6	100,0	
	Toplam	Sayı 157	185	40	23	4	409	
		% 38,4	45,2	9,8	5,6	1,0	100,0	
	G=25,848		P= ,011		Ki-Kare: 25,678		P= ,012	

Vergi gelirleri kamu tarafından etkin kullanılmamaktadır	30 altı	Sayı	1	2	3	4	5	
		%	31	28	18	10	1	88
30-39	Sayı	35,2	31,8	20,5	11,4	1,1	100,0	
	%	54	52	17	2	2	127	
40-49	Sayı	42,5	40,9	13,4	1,6	1,6	100,0	
	%	49	46	14	4	3	116	
50 +	Sayı	42,2	39,7	12,1	3,4	2,6	100,0	
	%	26	40	7	4	1	78	
Toplam	Sayı	33,3	51,3	9,0	5,1	1,3	100,0	
	%	160	166	56	20	7	409	
G=20,461		P= ,059		Ki-Kare: 21,691		P=0 ,041		

Medeni durumun vergi uyumu üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik olarak yapılan analiz sonucunda “vergi ödemek devlete bağlılığın bir göstergesidir, mükellefler arasında ‘herkes vergi kaçırıyor, ben neden kaçırmiyorum’ mantığı yaygındır, başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesi beni etkiler, verilen vergiler kamu hizmeti olarak geri dönmemektedir, vergiler daha çok borç faizlerine gitmektedir, vergi sistemi adildir ve geniş kapsamlı vergi muafiyet ve istisnaları vergi eşitsizliğine neden olur” sorularında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ve kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şıkları birlikte değerlendirildiğinde evli yükümlülerin bekar yükümlülere oranla bu şıkları daha fazla işaretlediği tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Medeni Durumun Vergi Uyumuna Üzerine Etkisi

Vergi ödemek devlete bağlılığın bir göstergesidir		Sayı	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
			Evli	123	117	23	30	6
	%	41,1	39,1	7,7	10,0	2,0	100,0	
Bekar	Sayı	42	31	14	15	8	110	
	%	38,2	28,2	12,7	13,6	7,3	100,0	
Toplam	Sayı	165	148	37	45	14	409	
	%	40,3	36,2	9,0	11,0	3,4	100,0	
G=11,639		P,020		Ki-Kare: 12,555		P=,014		
Mükellefler Arasında “Herkes vergi kaçırıyor, ben neden kaçırmiyorum” mantığı yaygındır	Evli	Sayı	116	105	29	41	8	299
		%	38,8	35,1	9,7	13,7	2,7	100,0
Bekar	Sayı	25	41	11	25	8	110	
	%	22,7	37,3	10,0	22,7	7,3	100,0	
Toplam	Sayı	141	146	40	66	16	409	
	%	34,5	35,7	9,8	16,1	3,9	100,0	
G=14,294		P, ,006		Ki-Kare: 14,529		P=, ,006		

Başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesi beni etkiler	Evli	Sayı	121	99	18	52	9	299
		%	40,5	33,1	6,0	17,4	3,0	100,0
	Bekar	Sayı	29	37	7	30	7	110
		%	26,4	33,6	6,4	27,3	6,4	100,0
	Toplam	Sayı	150	136	25	82	16	409
		%	36,7	33,3	6,1	20,0	3,9	100,0
		G=10,463		P=,033		Ki-Kare: 10,613		P=,031
Verilen vergiler kamu hizmeti olarak geri dönmektedir	Evli	Sayı	124	118	39	16	2	299
		%	41,5	39,5	13,0	5,4	,7	100,0
	Bekar	Sayı	41	41	13	11	4	110
		%	37,3	37,3	11,8	10,0	3,6	100,0
	Toplam	Sayı	165	159	52	27	6	409
		%	40,3	38,9	12,7	6,6	1,5	100,0
		G=8,591		P=,072		Ki-Kare: 8,532		P=,074
Vergiler daha çok borç faizlerine gitmektedir	Evli	Sayı	140	115	27	13	4	299
		%	46,8	38,5	9,0	4,3	1,3	100,0
	Bekar	Sayı	35	54	14	4	3	110
		%	31,8	49,1	12,7	3,6	2,7	100,0
	Toplam	Sayı	175	169	41	17	7	409
		%	42,8	41,3	10,0	4,2	1,7	100,0
		G=8,591		P=,072		Ki-Kare: 8,532		P=,074
Vergi sistemi adildir	Evli	Sayı	140	120	27	10	2	299
		%	46,8	40,1	9,0	3,3	,7	100,0
	Bekar	Sayı	34	50	15	9	2	110
		%	30,9	45,5	13,6	8,2	1,8	100,0
	Toplam	Sayı	174	170	42	19	4	409
		%	42,5	41,6%	10,3	4,6	1,0	100,0
		G=11,798		P=,019		Ki-Kare: 12,133		P=,016
Vergi mevzuatının sık sık değişmesi vergi ile ilgili işlemleri olumsuz olarak etkilemektedir	Evli	Sayı	125	137	25	10	2	299
		%	41,8	45,8	8,4	3,3	,7	100,0
	Bekar	Sayı	32	48	15	13	2	110
		%	29,1	43,6	13,6	11,8	1,8	100,0
	Toplam	Sayı	157	185	40	23	4	409
		%	38,4	45,2	9,8	5,6	1,0	100,0
		G=15,688		P=,003		Ki-Kare: 17,114		P=,002
Sık sık çıkarılan vergi afları vergi kaçakçılığının nedenlerinden biridir.	Evli	Sayı	140	108	28	16	7	299
		%	46,8	36,1	9,4	5,4	2,3	100,0
	Bekar	Sayı	44	39	8	14	5	110
		%	40,0	35,5	7,3	12,7	4,5	100,0
	Toplam	Sayı	184	147	36	30	12	409
		%	45,0	35,9	8,8	7,3	2,9	100,0
		G=7,836		P=,098		Ki-Kare: 8,538		P=,074

Geniş kapsamlı vergi muafiyet ve istisnaları vergi eşitsizliğine neden olur.	Evli	Sayı	87	164	29	17	2	299
		%	29,1	54,8	9,7	5,7	,7	100,0
	Bekar	Sayı	31	49	23	6	1	110
		%	28,2	44,5	20,9	5,5	,9	100,0
	Toplam	Sayı	118	213	52	23	3	409
		%	28,9	52,1	12,7	6	0,7	100,0
G=8,971		P=,062		Ki-Kare: 9,682		P=,0,046		

Cinsiyetin vergi uyumu üzerine etkilerini ölçmeye yönelik olarak yükümlülerin vergi uyumu üzerinde etkili olduğu varsayımıyla sorulan; “Türkiye’de mükellefler vergisini tam olarak ödememektedir, verilen vergiler kamu hizmeti olarak geri dönmemektedir, mükelleflerin kişisel çıkarları ve hırsları, vergi kaçırımları için geçerli bir neden değildir, vergi beyanında bulunurken denetleneyeceğimi göz önünde bulundururum, vergi sistemi ekonomik gelişmelere uyum sağlamamaktadır, kişi başına düşen milli gelir dikkate alındığında vergi oranları yüksektir, olağanüstü dönemlerde yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesi doğaldır” sorularına erkek ve kadın yükümlüler ağırlıklı olarak kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şıklarını işaretlemişlerdir. Ancak bu iki grup arasında kesinlikle katılıyorum şikkını işaretleyen kadın yükümlülerin erkek yükümlülere oranla daha fazla uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3).

Katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şıkları birlikte değerlendirildiğinde ise, (mükellefler vergisini tam olarak ödememektedir, vergi sistemi ekonomik gelişmelere uyum sağlamamaktadır, olağanüstü dönemlerde yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesi doğaldır soruları dışında) yine kadın yükümlülerin erkek yükümlülere oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Cinsiyetin Vergi Uyumuna Üzerine Etkisi

			Kesinlikle	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle	Toplam
			Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Katılmıyorum	
Türkiye’de mükellefler vergisini tam olarak ödememektedir	Kadın	Sayı	52	17	7	2	3	81
		%	64,2	21,0	8,6	2,5	3,7	100,0
	Erkek	Sayı	170	120	11	15	12	328
		%	51,8	36,6	3,4	4,6r	3,7	100,0
	Toplam	Sayı	222	137	18	17	15	409
		%	54,3	33,5	4,4	4,2	3,7	100,0
G=11282		P=0,024		Ki-Kare: 11,369		P=0,023		
Verilen vergiler kamu hizmeti olarak geri dönmemektedir	Kadın	Sayı	45	27	9			81
		%	55,6	33,3	11,1			100,0
	Erkek	Sayı	120	132	43	27	6	328
		%	36,6	40,2	13,1	8,2	1,8	100,0
	Toplam	Sayı	165	159	52	27	6	409
		%	40,3	38,9	12,7	6,6	1,5	100,0
G20,944		P=0,000		Ki-Kare: 14946		P=0,005		

Mükelleflerin kişisel çıkarları ve hirsaları, vergi kaçırımları için geçerli bir neden değildir.	Kadın	Sayı	38	27	13	3	81	
		%	46,9	33,3	16,0	3,7	100,0	
	Erkek	Sayı	114	144	34	26	328	
		%	34,8	43,9	10,4	7,9	3,0	100,0
	Toplam	Sayı	152	171	47	29	10	409
		%	37,2	41,8	11,5	7,1	2,4	100,0
		G=12,261		P=0,016		Ki-Kare: 0,036		P=036
Vergi beyanında bulunurken denetleneceğimi göz önünde bulundurum.	Kadın	Sayı	41	31	5	4	81	
		%	50,6	38,3	6,2	4,9	100,0	
	Erkek	Sayı	116	142	38	23	9	328
		%	35,4	43,3	11,6	7,0	2,7	100,0
	Toplam	Sayı	157	173	43	27	9	409
		%	38,4	42,3	10,5	6,6	2,2	100,0
		G20,944		P=0,000		Ki-Kare: 14946		P=0,005
Vergi sistemi ekonomik gelişmelere uyum sağlamamaktadır.	Kadın	Sayı	35	26	16	4	81	
		%	43,2	32,1	19,8	4,9	100,0	
	Erkek	Sayı	96	158	50	20	4	328
		%	29,3	48,2	15,2	6,1	1,2	100,0
	Toplam	Sayı	131	184	66	24	4	409
		%	32,0	45,0	16,1	5,9	1,0	100,0
		G=10,397		P0,034		Ki-Kare:9,627		P=0,047
Kişi başına düşen milli gelir dikkate alındığında vergi oranları yüksektir.	Kadın	Sayı	52	20	6	2	1	81
		%	64,2	24,7	7,4	2,5	1,2	100,0
	Erkek	Sayı	137	148	27	11	5	328
		%	41,8	45,1	8,2	3,4	1,5	100,0
	Toplam	Sayı	189	168	33	13	6	409
		%	46,2	41,1	8,1	3,2	1,5	100,0
		G=14,215		P0,007		Ki-Kare:13,925		P=0,008
Olağanüstü dönemlerde yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesi doğaldır	Kadın	Sayı	12	10	10	34	15	81
		%	14,8	12,3	12,3	42,0	18,5	100,0
	Erkek	Sayı	37	94	32	110	55	328
		%	11,3	28,7	9,8	33,5	16,8	100,0
	Toplam	Sayı	49	104	42	144	70	409
		%	12,0	25,4	10,3	35,2	17,1	100,0
		G20,944		P=0,000		Ki-Kare: 14946		P=0,005

Ailedeki birey sayısının vergi uyumu üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik olarak yapılan analiz sonucunda sadece “Türkiye’de yükümlüler vergisini tam olarak ödememektedir” sorusunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum sıkları birlikte değerlendirildiğinde üç kişilik ve beş kişilik aileye sahip yükümlülerin Türkiye’de vergilerin tam olarak ödenmediğine dair düşüncelerinin, diğer yükümlülere göre daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu farklılık diğer yükümlü grupları ile çok büyük bir oransal öneme sahip değildir. Bu bağlamda ailedeki birey sayısı baz alınarak yapılan bu değerlendirme ışığında ankete katılan yükümlülerin genel kanısının Türkiye’de yükümlülerin vergisini tam olarak ödemediği yönünde olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Ailedeki Birey Sayısının Vergi Uyumuna Üzerine Etkisi

		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
1 Kişi	Sayı	7	3		4	1	1
	%	46,7	20,0		26,7	6,7	6,7
2 kişi	Sayı	40	21	4		5	5
	%	57,1	30,0	5,7		7,1	7,1
3 Kişi	Sayı	79	40	6	6	1	1
	%	59,8	30,3	4,5	4,5	,8	,8
4 Kişi	Sayı	66	54	5	5	8	8
	%	47,8	39,1	3,6	3,6	5,8	5,8
5 Kişi	Sayı	30	19	3	2		
	%	55,6	35,2	5,6	3,7		
Toplam	Sayı	222	137	18	17	15	15
	%	54,3	33,5	4,4	4,2	3,7	3,7
G=33,113		P=0,007		Ki-Kare:36,989		P=0,002	

Eğitimin vergi uyumu üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik olarak yapılan analiz sonucunda “olağanüstü dönemlerde yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesi doğaldır ve olağanüstü dönemlerde getirilen yeni vergiler veya yükseltilen vergi oranları bu durum ortadan kalktıktan sonra kaldırılmalı veya düşürülmelidir” sorularına yükümlülerin eğitim durumlarına göre yaklaşımları açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Buna göre kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şıkları birlikte değerlendirildiğinde ilköğretim mezunu olan yükümlülerin olağanüstü dönemlerde yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesi durumunu daha az doğal karşıladığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yine kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şıkları birlikte değerlendirildiğinde ilköğretim ve üniversite öğrencilerinin olağanüstü dönemlerde getirilen yeni vergilerin veya yükseltilen vergi oranlarının, bu durum ortadan kalktıktan sonra kaldırılması veya düşürülmesi gerektiğine olan inançlarının lise mezunu yükümlülere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Eğitimin Vergi Uyumu Üzerine Etkisi

		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Olağanüstü dönemlerde yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesi doğaldır	İlköğretim	Sayı 11	14	5	36	24	90
		% 12,2	15,6	5,6	40,0	26,7	100,0
	Lise	Sayı 20	43	20	61	31	175
		% 11,4	24,6	11,4	34,9	17,7	100,0
	Üniversite	Sayı 18	46	17	47	15	143
		% 12,6	32,2	11,9	32,9	10,5	100,0
	Toplam	Sayı 49	103	42	144	70	408
	% 12,0	25,2	10,3	35,3	17,2	100,0	
	G=18,598	P=0,001		Ki-Kare: 18,014		P=0,021	
Olağanüstü dönemlerde getirilen yeni vergiler veya yükseltülen vergi oranları bu durum ortadan kalktıktan sonra kaldırılmalı veya düşürülmelidir	İlköğretim	Sayı 48	26	4	5	7	90
		% 53,3	28,9	4,4	5,6	7,8	100,0
	Lise	Sayı 77	62	14	16	6	175
		% 44,0	35,4	8,0	9,1	3,4	100,0
	Üniversite	Sayı 66	61	11	3	2	143
		% 46,2	42,7	7,7	2,1	1,4	100,0
	Toplam	Sayı 191	149	29	24	15	408
	G=18,535	P=0,018		Ki-Kare: 18,082		P=0,021	

Sonuç ve Değerlendirme

Vergi uyumunun oluşmasında demografik faktörlerin yanında, vergi ödeme gücü, vergi bilinci ve ahlaki, siyasal iktidarı benimseme durumu, devlete bağlılık, yükümlülerin diğer yükümlüler hakkındaki düşüncesi, kamu hizmetlerinin yükümlünün tercihlerine uyumluluğu ve kamu harcamalarının etkin kullanımının yükümlü üzerinde yaratmış olduğu etkiler de önem arz etmektedir. Ayrıca vergi uyumu, vergi adaleti, vergi mevzuatının sık sık değişmesi ve sistemin karmaşıklığı, vergi oranları, vergi aflarının sıklığı, belge düzeninin yerleşmemiş olması ve kayıt dışı ekonomi, vergi cezalarının etkin uygulanmaması, istisna ve muafiyetlerin yaygınlığı, vergi yönetiminin yapısı, siyasal ve ekonomik yapı gibi birçok değişken tarafından etkilenmektedir. Demografik faktörlerin incelenmesi açısından yapılan bu çalışma sonucunda yaş, medeni durum, cinsiyet, ailedeki birey sayısı ve eğitim düzeyinin vergi uyumu üzerinde kimi unsurlar bazında etkili olduğu tespit edilmiştir.

Yaşın vergi uyumu üzerindeki etkileri açısından ise özellikle 50 yaş ve üzeri yükümlülerin vergi mevzuatını basit ve anlaşılır bulmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde vergi sisteminin ekonomik gelişmelere uyum sağlamadığı yönündeki düşüncenin yine 50 yaş ve üzeri yükümlülerde daha fazla hakim olduğu tespit edilmiştir. Vergi gelirlerinin kamu tarafından etkin kullanılmadığı yönündeki

düşünceye olan inancın ise 30 yaş ve altı yükümlülerde daha yaygın olduğu tespit edilmiştir.

Medeni durum açısından ise, vergi ödemenin devlete bağlılık göstergesi olarak algılanmasının doğru bir davranış olduğu yaklaşımının evli yükümlülerde daha yaygın olduğu görülmüştür. Ayrıca vergileme açısından gelir getiren faaliyetlerin kayıt dışı tutulması gerektiği yönündeki olumlu olan bir diğer yaklaşım bekar yükümlülerle çok yüksek bir farklılığa sahip olmasa da evli yükümlüler de daha yaygındır. Bunun dışında, mükellefler arasında “herkes vergi kaçırıyor, ben neden kaçırıyorum” mantığının yaygın olduğu, başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesinin yükümlüyü etkilediği, verilen vergilerin kamu hizmeti olarak geri dönmediği ve vergilerin daha çok borç faizlerine gittiği yönünde olan inancın ve vergi sisteminin adil olmadığına yönelik olan inancın yaygınlığının evli yükümlülerde bekar yükümlülere oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Benzer şekilde geniş kapsamlı vergi muafiyet ve istisnalarının vergi eşitsizliğine neden olduğu yönündeki düşüncenin de evli yükümlülerde daha yaygın olduğu görülmüştür.

Cinsiyet açısından yükümlülerin uyum düzeyi açısından gerek teoride ve gerekse yapılan alan çalışmalarında genel olarak kadın yükümlülerin vergi uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu çünkü kadınların vergileme karşısında vicdani sorumlulukları daha fazla hissetmelerinin ve erkeklere göre daha itaatkar bir yapıda olmalarının vergi uyumlarının daha yüksek olması sonucunu doğurduğu belirtilmiştir. Yapılan bu çalışmada da anlamlı farklılıklar bulunan veriler ışığında Çanakkale ilindeki kadın yükümlülerin erkek yükümlülere oranla uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ailedeki birey sayısı açısından yükümlülerin uyum düzeylerine bakıldığında ise bir soruda anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farklılık Türkiye’de vergilerin ödenmediğine dair düşüncenin üç kişilik ve beş kişilik aileye sahip yükümlülerde daha yaygın bir kanaat olduğunu göstermiştir.

Eğitimin vergi uyumu üzerindeki etkileri açısından ise sadece iki soruda anlamlı farklılık tespit edilmiş olup, ilköğretim mezunu olan yükümlülerin olağanüstü dönemlerde yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesi durumunu lise ve üniversite düzeyindeki yükümlülere oranla daha az doğal karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ilköğretim ve üniversite mezunlarının olağanüstü dönemlerde getirilen yeni vergiler veya yükseltilen vergi oranlarının, bu durum ortadan kalktıktan sonra kaldırılması veya düşürülmesi gerektiğine olan inançlarının, lise mezunu yükümlülere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmada anlamlı farklılıklar bulunan sorular bazında, Çanakkale ilindeki yükümlülerin vergi uyumları üzerinde demografik unsurların etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla demografik faktörler vergi uyumunu etkilemek suretiyle vergiye yaklaşımlar açısından farklılıklar ortaya çıkaran unsurlardan biridir.

Kaynakça

- Aktan, C.C.(2006), “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, C.C. Aktan, D. Dileyici ve İ.Y. Vural, (Der.), *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Seçkin Yayınevi, 1.bs., Ankara, ss.125-136.
- Aktan C.C. ve Çoban, H.(2006), “Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen

- Faktörleri”, C.C. Aktan, D. Dileyici ve İ. Y. Vural,(Der.), *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, , Seçkin Yayınevi, 1.bs., Ankara, ss.137-159.
- Allingham, M.G., ve Sandmo, A.(1972), “Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis”. *Journal of Public Economics*,, Vol.1, No.3-4, pp.323-338.
- Andreoni, J, Brian, E., ve Jonathan, F. (1998), “Tax Compliance”, *Journal of Economic Literature*, Vol.36, Jun, pp.818-860.
- Aktaş, Y.(1993), *Yükümlüyü Vergi Kaçırmaya Sevmeden Faktörler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1993.
- Blumenthal, M. ve Slemrod, J.(1992), “The Compliance Cost Of The U.S. Individual Income Tax System: A Second Look After Tax Reform”, *National Tax Journal*, Vol.45, No.2, Jun, pp.185-202.
- Carley, K.M ve Maxwell, D.T.(2006), “*Carley Understanding Taxpayer Behavior and Assessing Potential IRS Interventions Using Multiagent Dynamic-Network Simulation*”, p.100, <http://apps.qai.irs.gov/pub/irs-soi/06carley.pdf>, Erişim: 02/10/2009.
- Çelikkaya, A.(2002), “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler” *E-Akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, S.5, <http://www.e-akademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm>.
- Çiçek, H.(2006), *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)*, İSMMMO Yayınları, No:65, İstanbul.
- Çoban, H.(2004), *Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Edlund, J. ve Rune, A.(2002), “Social norms and tax compliance”, *Swedish Economic Policy Review*,(9), pp.201-228
- Obed, S. ve Sheikh, N.(2008) “Voluntary Compliance: Tax Education Preventive” *International Conference On Business And Economy*, Constanta-Romania, 6-8 September 2008, <http://www.icbe-ct.com/downloads/acc/siti.pdf>, Erişim: 03/10/2009.
- Orviska, M. ve Hudson, J.(2003), “Tax Evasion, Civic Duty and The Law Abiding Citizen”, *European Of Political Economy*, Vol. 19, No.1, Mart, pp.83-102.
- Richardson, G.(2006), “Determinants Of Tax Evasion: A Cross-Country Investigation”, *Journal of International Accounting, Auditing And Taxation*, Vol. 15, No.2, September, pp.150–169.
- Roth, A.J., Scholz, J.T. ve Witte, A.D.(1989), *Taxpayer Compliance*, Vol.1, an Agenda for Research: University of Pennsylvania Press, 1989. Naklen TUNÇER Mehmet, Vergi Uyumunun Artırılması ve Türkiye, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Ün., SBE, İstanbul, 2002’den alınmıştır.
- Saraçoğlu, F.(2008), “Yaş Cinsiyet Medeni Durum Ve Eğitim Durumunun Vergiye Karşı Tutum Üzerine Etkilerinin Anket Sonuçları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *KMÜ İİBF Dergisi*, Yıl:10, S.15, Aralık, ss.16-34.
- Saruç, N.T.(2003), “Vergi Ödemeyi Belirleyen Faktörler: Anket Araştırmasının Sonuçları”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.178, Temmuz, ss.152-165.
- Şenyüz, D.(1995), *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa.

- Torgler, B.(2004), “Cross-Culture Comparison of Tax Morale and Tax Compliance: Evidence from Costa Rica and Switzerland” *International Journal of Comparative Sociology*, Vol: 45, February, pp.17-43
- Torgler, B. ve Schneider, F.(2004), “Does Culture Influence Tax Morale? Evidence from Different European Countries” *CREMA Working Paper* No:17, <http://www.crema-research.ch/papers/2004-17.pdf>, Erişim: 02/10/2009.
- Tunçer, M.(2002), *Vergi Uyumunun Artırılması ve Türkiye*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- User, İ.(1992), *Vergilemenin Sosyal ve Psikolojik Sınırı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Wenzel, M.(2005), “Motivation or Rationalisation? Causal Relations Between Ethics, Norms and Tax Compliance”, *Journal of Economic Psychology*, Vol.26, pp.491-508.
- Yükselen, C.(2006), *Pazarlama Araştırmaları*. 3. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.